

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α

Η ΑΔΟΡΤΙΟ, ΑΛΛΩΣ *DATIO IN ADOPTIONEM*, ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΪΚΗ - ΠΡΟΚΛΑΣΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΛΑΣΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

I. ΟΙ ΑΠΩΤΕΡΕΣ ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ ΑΔΟΡΤΙΟ

1. *Aulus Gellius* και Γάιος

Οι πρώτες μαρτυρίες για το νομικό καθεστώς της υιοθεσίας στη Ρώμη αποτυπώνονται στις πηγές των 1^{ου} και 2^{ου} αιώνων μ.Χ. και κυρίως στο σύγγραμμα του *A. Gellius*, «*Noctes Atticae*»,²⁴ καθώς και στις Εισηγήσεις του Γαΐου.²⁵

24. Ο *Aulus Gellius* δεν φαίνεται να είχε λάβει νομική παιδεία. Έζησε κατά τον β' αιώνα μ.Χ. και επικέντρωσε το ενδιαφέρον του στην αρχαιότητα. Ταξίδεψε από τη Ρώμη, όπου πιθανώς γεννήθηκε, στην Αθήνα και παρέμεινε εκεί για ένα έτος περίπου, κατά το οποίο παρακολούθησε μαθήματα και ήλθε σε επαφή με επιφανείς λόγιους της εποχής, όπως το φιλόσοφο *Calvisius Taurus*, το ρήτορα Ηρώδη Αττικό και τον κυνικό *Peregrinus Proteus*. Κατά την παραμονή του στην Αθήνα άρχισε να συγγράφει τις «Αττικές Νύχτες» και στο γεγονός αυτό οφείλεται ο τίτλος του εγκυκλοπαιδικού του συγγράμματος. Οι *Noctes Atticae*, αν και αμφιλεγόμενο έργο, περιέχουν ένα θησαυρό πληροφοριών για θεσμούς του δικαίου που είχαν ήδη από καιρό λησμονηθεί την εποχή που έζησε ο συγγραφέας (β' αιώνας μ.Χ.) και αποτελούν πολύτιμη πηγή γνώσης του αρχαιότερου ρωμαϊκού δικαίου. Βλ. για όλα τα παραπάνω *L. Holford – Strevens*, *Aulus Gellius*, London 1988, σ. 9 επ., *H.E. Dirksen*, *Die Auszüge aus den Schriften der römischen Rechtsgelehrten in den Noctes Atticae des A. Gellius*, Leipzig 1973 (Nachdruck), σ. 30 επ., *D. Nörr*, *Der Jurist im Kreis der Intellektuellen: Mitspieler oder Aussenseiter?* (*Gellius, Noctes Atticae* 16,10) «*Festschrift für Max Kaser zum 70. Geburtstag*», München 1976, σ. 59 επ.

25. Για τις αναφορές στο θεσμό της υιοθεσίας στις κωμωδίες των Τερέντιου και Πλαύτου, καθώς και στον Κικέρωνα βλ. *C. Russo Ruggeri*, ό.π., I, σ. 10. Βλ. επίσης *A. Watson*, *The Law of Persons in the Later Roman Republic*, Aalen 1984, σ. 88, όπου

Όπως γίνεται ομόφωνα δεκτό, στις παραπάνω πηγές περιγράφεται η υιοθεσία των υπεξουσίων όπως αυτή τελούνταν κατά τον β' αιώνα μ.Χ., δηλαδή κατά την εποχή του Γαΐου και του Gellius, και δεν υπάρχουν μαρτυρίες τόσο για την καταγωγή του θεσμού, όσο και για τον τύπο της δικαιοπραξίας αυτής κατά τους αρχαιότερους χρόνους.²⁶

Στο έργο του «Noctes Atticae» ο Aulus Gellius υποστηρίζει ότι η υιοθεσία (*adoptio*) και η εισποίηση (*adrogatio*) έχουν το ίδιο έννομο αποτέλεσμα, δηλαδή αποσκοπούν στην εισδοχή σε αλλότρια οικογένεια προσώπων ξένων προς αυτή (*extranei*) «σε θέση κατιόντων» (*liberorum loco*) και θεωρεί ότι η κρίσιμη διαφορά μεταξύ των δύο δικαιοπραξιών είναι η διαδικασία με την οποία αυτές τελούνται (αντίστοιχα, ενώπιον του πραίτορα και ενώπιον του λαού, δηλαδή των *comitia curiata/calata*). Περαιτέρω, περιγράφει τη διαδικασία της τέλεσης της υιοθεσίας που συντελείται με τρεις *mancipationes* μετά την ολοκλήρωση των οποίων ο υιοθετούμενος εκφεύγει από την *potestas* του *pater familias*, οπότε ακολουθεί η διαδικασία της *in iure cessio* με την οποία ο υιοθετούμενος διεκδικείται από τον υιοθετούντα ενώπιον του άρχοντα *apud quem legis actio est*.²⁷

Στις Εισηγήσεις του ο Γάιος,²⁸ αφού προηγουμένως επισημαίνει ότι

γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στην κωμωδία «Αδελφοί» (*Adelphoe* 47 και 114) του Τερέντιου (*Publius Terentius Afer* 190 – 158 π.Χ.) με τη σημείωση ότι πρόκειται για τη μοναδική πηγή της περιόδου της Δημοκρατίας που αναφέρεται σε υιοθεσία «*adoptio*» υπεξούσιου και όχι σε εισποίηση «*adrogatio*» (όπως η έννοια του όρου «*adoptio*» στον Κικέρωνα, *de domo* 13-14, 34-38), με το επιχείρημα ότι ο πατέρας του υιοθετούμενου βρίσκεται στη ζωή και επομένως δεν θα ήταν δυνατή η εισποίησή του δεδομένου ότι ο υιοθετούμενος ήταν σαφώς υπεξούσιος. Ο ίδιος συγγραφέας Watson (ό.π.) επισημαίνει, τουλάχιστον για την περίοδο της Δημοκρατίας, το πολυσήμαντο της λέξης «*adoptio*» που είναι δυνατό να σημαίνει την υιοθεσία υπεξούσιου, ή την υιοθεσία υπεξούσιου μαζί με την εισποίηση αυτεξούσιου ή και μόνο την εισποίηση αυτεξούσιου: «the word *adoptio* is ambiguous, since it can mean *adoptio* in the narrow sense, *adoptio* and *adrogatio* together, or even *adrogatio* alone».

26. Έτσι και C. Russo Ruggeri, ό.π., σ. 10 επ., όπου και η σχετική βιβλιογραφία.

27. A. Gellius, *Noctes Atticae*, 5.19.1-3: “1. Cum in alienam familiam inque liberorum locum extranei sumuntur, aut per praetorem fit aut per populum. 2. Quod per praetorem fit, “*adoptatio*” dicitur, quod per populum “*arrogatio*”. 3. Adoptantur autem, cum a parente in cuius potestate sunt tertia *mancipatio* in iure ceduntur atque ab eo qui adoptat apud eum apud quem legis actio est vindicantur”. Γ. Πετρόπουλου, ό.π., σ. 1270. Για την πηγή από την οποία ο Gellius αρέεται τις πληροφορίες του, πιθανότατα το κείμενο κάποιου νομομαθούς βλ. H.E. Dirksen, ό.π., σ. 55 – 57. Πρβλ επίσης D. 1.7.4 (Modestinus) και Βασ. 33.1.33.

28. *Gai.* 1.134: *Praeterea parentes, liberis in adoptionem datis, in potestate eos habere desinunt. Et in filio quidem, si in adoptionem datur, tres mancipationes et duae inter-*

με την υιοθεσία απόλλυται η πατρική εξουσία (*potestas*) των ανιόντων (*parentes*) επί των κατιόντων τους (*liberi*), περιγράφει τη διαδικασία της υιοθεσίας ενός άρρενος υπεξουσίου (*filius familiae*)²⁹ ως εξής:

«Όταν δίδεται σε υιοθεσία ένας υπεξούσιος υιός, απαιτούνται τρεις πωλήσεις (*mancipationes*) και δύο ενδιάμεσες απελευθερώσεις (*manumissiones*), όπως συνήθως συμβαίνει στην περίπτωση που ένας πατέρας³⁰ απελευθερώνει τον υπεξούσιο υιό του (*filius*) από την εξουσία του, προκειμένου αυτός να καταστεί αυτεξούσιος (*sui iuris*)³¹. Ακολούθως ο υπεξούσιος υιός - *filius* είτε επαναπωλείται με *remancipatio* προς τον πατέρα, ο δε υιοθετών τον διεκδικεί από τον τελευταίο ως δικό του υπεξούσιο (*filius*) ενώπιον του πραίτορα που τον «επιδικάζει» στον υιοθετούμενο [επειδή ο πατέρας δεν τον αντιδιεκδικεί], είτε, εάν ο υιοθετούμενος δεν είχε επαναπωληθεί προς τον πατέρα, ο υιοθετών τον διεκδικεί από εκείνον προς τον οποίο πωλήθηκε με την τρίτη *mancipatio*». Είναι πάντως, συνεχίζει ο Γάιος, «πλέον αρμόζον»³² (*conuenius*) να γίνεται η επαναπώληση (*remancipatio*) προς τον πατέρα. Στην περίπτωση υιοθεσίας άλλων κατιόντων (*in ceteris liberorum personis*) πλην του υπεξουσίου υιού (*filius*), είτε αρρένων³³, είτε θηλέων, αρκεί μία και μοναδική *mancipatio*, τόσο στην περίπτωση που η επαναπώληση (*remancipatio*) είχε γίνει προς τον πατέρα,³⁴ όσο και στην περίπτωση που η επαναπώληση είχε γίνει προς τρίτο πρόσωπο. Η ίδια πανηγυρική διαδικασία λαμβάνει χώρα και στις

cedentes manumissions proinde fiunt, ac fieri solent, cum ita eum pater de potestate dimittit, ut sui iuris efficiatur. Deinde aut patri remancipatur, et ab eo is qui adoptat, vindicat apud praetorem filium suum esse, et illo contra non vindicante a praetore vindicanti filius addicitur; aut non remancipatur patri, sed ab eo vindicat is qui adoptat, apud quem in tertia mancipatione est : sed sane commodius est patri remancipari. In ceteris vero liberorum personis seu masculini seu feminini sexus una scilicet mancipatio sufficit, et aut remancipantur parenti aut non remancipantur. Eadem et in provinciis apud praesidem provinciae solent fieri.

29. Εδώ η έννοια του *filius* περιορίζεται στον υπεξούσιο που έχει και την ιδιότητα του υιού του *pater familias*, εφόσον για τις θυγατέρες και τους «άλλους κατιόντες», όπως έγγονοι κλπ., αρκεί μία και μόνη *mancipatio* προκειμένου αυτοί να εξέλθουν της *patria potestas*. Βλ. P. Bonfante, *Istituzioni*, ό.π., σ. 557.

30. Προφανώς εννοείται ο *pater familias* που ταυτόχρονα έχει και την ιδιότητα του φυσικού πατέρα.

31. Εννοείται, βέβαια, η διαδικασία της χειραφεσίας.

32. *Conuenius* = προσήκον, πρόπον, αρμόζον, προτιμητέο.

33. Επί παραδείγματι εγγονών ή δισεγγόνων κλπ.

34. Εδώ με την έννοια του *pater familias* που ενδεχομένως να είναι ο πάππος ή ο προπάππος κλπ.

επαρχίες, ενώπιον του διοικητή (*apud praesidem provinciae*)».³⁵

Όπως είναι φανερό, η εισδοχή στην οικογένεια σε θέση υπεξούσιου τέκνου ενός ατόμου *alieni iuris*, δηλαδή υποκείμενου σε αλλότρια *patria potestas*, περιγράφεται στα δύο παραπάνω χωρία ως αποτέλεσμα μιας διαδικασίας που τελείται σε δύο στάδια,³⁶ σαφώς διακρινόμενα μεταξύ τους:

α) Το πρώτο στάδιο αποσκοπεί στο να εξέλθει ο υπεξούσιος από την *patria potestas* του *pater familias* του και ολοκληρώνεται μέσω τριών πωλήσεων (*tres mancipationes*) του τέκνου προς κάποιο τρίτο πρόσωπο εμπιστοσύνης μεταξύ των οποίων μεσολαβούν δύο ενδιάμεσες απελευθερώσεις (*duae intercedentes manumissiones*) μετά την πρώτη και μετά τη δεύτερη πώληση. Είναι ενδεχόμενο -και προτιμότερο, προσθέτει ο Γάιος- να γίνει και τέταρτη πώληση (επαναπώληση - *remancipatio*) του υιού προς τον *pater familias*.³⁷

35. Σε σχέση με την ερμηνεία του χωρίου αυτού των Εισηγήσεων του Γαΐου (1.134) υπάρχει μια πλουσιότερη βιβλιογραφία. Μεταξύ των άλλων, βλ. P.F. Girard, Manuel élémentaire, ό.π., σ. 182, σημ.2, H. Lévy – Bruhl, La nature de l' in iure cessio, Quelques problèmes du très ancien droit romain, Paris 1934, σ. 114 επ., C. Longo, Corso, ό.π., σ. 84, F. Serrao, La « iurisdicctio » del pretore pellegrino, Milano 1954, σ. 183, σημ. 45, Του ίδιου, Diritto privato economia e società nella storia di Roma, I, Napoli 1984, σ. 203 επ., F. Wieacker, Zum Ritual der Adoptio, “Symbolae Taubenschlag”, I, Warszawa 1956, σ. 529 επ., E. Volterra, La nozione dell' adoptio e dell' adrogatio secondo i giuristi romani del II e del III secolo d.C., «BIDR», 69 (1966), σ. 115 επ., L. Capogrossi Colognesi, La struttura della proprietà e la formazione dei «iura praediorum » nell' età repubblicana, Milano 1969, σ. 270 επ., A. Corbino, Un “quo” pro “qui” in Gaius, «Iura», 25 (1974), σ. 109, A.M. Rabello, Effetti personali della “patria potestas”, I, Dalle origini al periodo degli Antonini, Milano 1979, σ. 264 επ., D. Nardi, “Reversio in potestatem patris” (Gai. 1.132), “Est. Iglesias II”, Madrid 1988, σ. 882 επ.

36. Όπως έχει προσφυώς γραφεί, «από πλευράς τύπου, η υιοθεσία μοιάζει με θεατρική παράσταση σε δύο πράξεις», Βλ. Σπ. Τρωιάνου – Ι. Βελισσαροπούλου-Καράκωστα, Ιστορία Δικαίου, ό.π., σ. 154.

37. Όπως αποδεικνύεται από το προμνημονευόμενο απόσπασμα, ο Γάιος υποστηρίζει ότι είναι δυνατόν ο τρίτος (*fiduciarius*) είτε να μεταβιβάσει ο ίδιος, απ' ευθείας, με τη διαδικασία της *in iure cessio* τον υιοθετούμενο προς τον υιοθετούντα, είτε να επαναμεταβιβάσει τον υιοθετούμενο *filius* στο φυσικό του πατέρα, με αποτέλεσμα ο φυσικός πατέρας να είναι εκείνος που θα συμπράξει στη διαδικασία της «μεταβίβασης» του υιοθετούμενου προς τον υιοθετούντα με τη δικαιοπραξία της *in iure cessio*. Αυτή η δεύτερη περίπτωση είναι κατά την άποψη του Ρωμαίου νομομαθούς και η προτιμώμενη (*commodius*). Για το λόγο που είναι προτιμότερη η *vindicatio filii* από τον πατέρα και όχι από τον τρίτο, ο οποίος έχει τον υπεξούσιο (μέλλοντα να υιοθετηθεί) *in mancipio*, βλ. παρακάτω Α.ΙΙ.3. Βλ. επίσης P.F. Girard, Manuel élémentaire, ό.π., σ. 189, A. Corbino, ό.π., σ. 110, σημ. 19 και M. Kurylowicz, Die Adoptio im klassischen römischen Recht, ό.π., σ. 54.